

НАЛИВАЙКО Л. Р.,
доктор юридичних наук,
професор, проректор
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

НЕСТЕРОВА К. Ю.,
студентка юридичного факультету
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 355.1–055.1

ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЖІНОК, ЩО НЕСУТЬ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ В УКРАЇНІ, В АСПЕКТІ ГЕНДЕРИЗАЦІЇ

У статті проаналізовано особливості статусу військовозобов'язаних жінок та жінок, які проходять військову службу в Україні. Визначено ряд ключових відмінностей та проблемних аспектів військовослужбовців за гендерними ознаками під впливом євроінтеграційних процесів та в умовах Антитерористичної операції.

Ключові слова: *гендер, гендеризація, військовий обов'язок, військова служба.*

В статье проанализированы особенности статуса военнообязанных женщин и женщин, проходящих военную службу в Украине. Определен ряд ключевых отличий и проблемных аспектов военнослужащих по гендерным признакам под влиянием евроинтеграционных процессов и в условиях Антитеррористической операции.

Ключевые слова: *гендер, гендеризация, воинский долг, воинская служба.*

The article analyzes the peculiarities of the status of women in military service and women in military service in Ukraine. A number of key differences and problem aspects of servicemen based on gender characteristics are determined on the one hand under the influence of European integration processes, and on the other – under the pressure of the Antiterrorist operation.

Key words: *gender, gender, military duty, military service.*

Вступ. Гендерна рівність характеризується рівним правовим статусом та рівними можливостями для жінок і чоловіків, що дозволяє особам обох статей брати участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. В Україні гендерна нерівність, яка є не головним, проте важливим питанням на шляху до розбудови та розвитку правової, демократичної держави, розглядається у багатьох напрямках діяльності суспільства, зокрема: сімейно-побутової, трудовій, адміністративно-політичній, освітньо-науковій, мовній сферах. Крім цього, ст. 21 Конституції України гарантує рівність кожній людині у своїй гідності та правах. Однак, у зв'язку із запровадженням Антитерористичної операції (далі – АТО), не достатньо приділяється уваги гендерній нерівності серед військовозобов'язаних та осіб, які несуть військову службу, попри гарантування ст. 23 Основного закону кожній людині права на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей [1].

На сьогодні гендерна рівність прав жінки та чоловіка в Україні регламентуються на законодавчому рівні – у Конституції (ст. 3, 21, 23, 24) й у ряді міжнародних договорів, серед яких: Статут Організації Об'єднаних Націй 1945 р.; Загальна декларація прав людини 1948 р.; Декларація про ліквідацію дискримінації стосовно жінок 1967 р.; Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації стосовно жінок 1979 р.; Пекінська декларація 1995 р., Резолюція 1325, ухвалена Радою Безпеки 31 листопада 2000 р.; розглядається питання про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульської конвенції). Щодо гендерної рівності у військовій сфері – Закони України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р., «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08 вересня 2005 р., «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 р. тощо. Однак законодавство лише формально підходить до жінок, виділяючи їх окремою статтю та надаючи їм спеціального статусу, а загальні положення без конкретизації створюють доброякісні можливості для лобіювання цими питаннями.

Слід зазначити, що питання, які розглядаються в даному дослідженні, неодноразово були об'єктом уваги науковців. Проблемним аспектам гендерної нерівності присвячено ряд праць таких учених, як: Р. Ануфрієва, О. Балакірева, Т. Бендас, С. Береза, О. Бойко, Н. Вавілова, О. Венгер, В. Венедиктов, О. Вілкова, М. Вороніна, Г. Герасименко, Т. Головка, Н. Гончарук, Л. Гонюкова, І. Грабовська, Н. Грицяк, С. Губіна, О. Дашковська, І. Демченко, В. Довженко, Т. Журженко, О. Забужко, О. Іваненко, Г. Ільтьо, Л. Карамушка, К. Карпенко, В. Кириченко, Л. Кобелянська, К. Кобченко, Н. Ковалішина, Д. Коновалов, Ю. Кохан, В. Кушакова, Н. Лавріненко, І. Лазар, А. Лантух, В. Лапшина, К. Левченко, Е. Лібанова, Л. Лянокова, О. Луценко, О. Макарова, І. Мироненко, Г. Музиченко, С. Оксамитна, О. Онікієнко, Н. Оніщенко, О. Орлова, Н. Педченко, О. Піжук, О. Пішуліна, О. Плахотнік, А. Погорелова, М. Попова, Н. Таран, В. Троян, Б. Савченко, М. Скорик, Л. Смоляр, О. Стрельник, В. Суковата, М. Рубчак, О. Руднева, В. Фесенко, І. Царенко, І. Чернушка, Ю. Якубова, О. Яременко та ін. Але жоден з цих дослідників не розглядав гендерну нерівність та дискримінацію щодо жінок в аспекті військового обов'язку та несення військової служби.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей прав та обов'язків жінок, які мають військовий обов'язок та (або) проходять військову службу.

Результати дослідження. Питання гендерної нерівності порушується з 1857 р., що ознаменувався початком боротьби жінок за свої права. Україна як правова, демократична держава на законодавчому рівні, в т. ч. в Основному Законі, закріпила загальнокерівні основні положення щодо рівності жіночої та чоловічої статей. Євроінтеграційні процеси змушують державу підтримувати таку рівність та всебічно підтримувати права жінок на рівні міжнародних стандартів, надаючи їм вирізняного, особливого статусу. З розвитком АТО гендеризація отримала новий шлях розвитку, адже із правами жінки отримали й відповідні обов'язки, зокрема військово зобов'язання.

Слово «гендер» не має аналогів в українській мові, воно запозичене з інших мов й увійшло в суспільні науки як іноземний термін. Гендер став необхідним конструктором реальних практичних перетворень у суспільних відносинах, базовим компонентом яких є статус жінки та чоловіка [2].

Гендерна рівність – це рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати участь в усіх сферах життєдіяльності суспільства [3].

Відповідно до Конституції України, зокрема ст. 24, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками статі. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у громадсько-політичному житті, у праці та винагороді за неї, спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [1].

Архаїчна, класична модель ведення війни у генетичній пам'яті людства є цілковито чоловічою справою, де на полі бою чоловіки підтверджували своє достоїнство, владу, наявні території, звеличували свою міць та можливості, ліквідували ворогів тощо. Проте, як свідчить історія, ідея залучення жінок до армії існувала та виношувалася сторіччями. Перша така спроба була здійснена Миколою II у час Першої світової війни в 1917 р. задля посоромлення чоловіків-дезертирів, але суспільство не сприйняло жіночі батальйони смерті як елемент армії. Через декілька десятків років, під час Другої світової війни, жінки брали активну участь у військових діях, однак це було пов'язано з патріотизмом, недостатньою кількістю чоловіків, громадською свідомістю, відсутність вибору тощо.

Поринаючи в історію України, ми можемо побачити, що мирного, вільного від збройних дій часу було досить мало (порівняно з іншими державами). З моменту закінчення Другої світової війни минуло майже 70 років, що є рекордним для часу миру на даній території. За цей період змінилося ціле покоління, яке не мало такої свіжої інформації та згадки про минулу війну. Але історія має погану звичку повторюватися.

АТО зумовила появу жінок-військових. Законодавство, змінюючись під тиском часу, затвердило ряд нововведень щодо статусу жінок, які несуть військову службу та (або) є військзобов'язаними.

Суспільство України вже почало відходити від застарілих тенденцій, відповідно до яких жінка розглядається як матір, дочка, дружина, домогосподарка, і визнає жінку як повноцінну людину з власними потребами та амбіціями. На практиці ми бачимо, що сприйняття жінки-воїна ще не досягло центральних частин свідомості громадян, однак законодавство вже визнає існування такого феномену.

Попри масштабну гендеризацію, на території України майже кожна стаття нормативно-правових актів щодо військової справи виокремлює у частину або пункт норми, що стосуються лише жінок, тобто виділяє їх як осіб, які не прирівнюються до статусу нарівні з чоловіками.

Законодавець, надаючи особливого статусу жінкам, здебільшого їх захищає, а не дискримінує порівняно з протилежною статтю. Відповідно до ч. 12 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р., у мирний час жінки можуть бути прийняті на військову службу та службу у військовому резерві тільки в добровільному порядку (за контрактом). Жінки, які перебувають на військовому обліку, можуть бути призвані на військову службу чи залучені для виконання робіт із забезпечення оборони держави у воєнний час [4]. З одного боку, норма значно розширює жіночі права порівняно з чоловічими та надає їм можливість вибору сфери діяльності, а з іншого – розвиває ймовірність застосування примусу до жінок за особливого державного статусу.

Відповідно до п. 18 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних» від 07 грудня 2016 р. № 921, жінки, які мають фах, споріднений із відповідними військово-обліковими спеціальностями, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України, за умови їх придатності до проходження військової служби за станом здоров'я, віком та сімейним станом підлягають взяттю на військовий облік державними органами, підприємствами, установами та організаціями [5]. Якщо поглянути на цю норму в аспекті гендерних процесів, то стає зрозумілим, що держава вже не залишає вибору особам жіночої статі і в наказовому порядку залучає їх до військової справи; створюючи ілюзію диспозитивності, в імперативному порядку обмежує жінок у своєму виборі, наділяючи жінок не тільки правами, а й рядом обов'язків.

На військову службу за контрактом осіб сержантського і старшинського складу приймаються жінки, які пройшли професійно-психологічний відбір, із відповідною освітою та спеціальною підготовкою, віком від 18 до 40 років, на військову службу за контрактом осіб сержантського і старшинського складу. Контракт та військова служба (як в особливий, так і у мирний період) за призовом припиняється добровільно військовослужбовцем-жінкою, яка має дитину (дітей) віком до 18 років. В особливий період така можливість надається

жінкам, які утримують повнолітню дитину віком до 23 років, яка є інвалідом I чи II групи чи інваліда підгрупи А віком до 18 років, якщо вона не висловила бажання продовжувати військову службу [4] (відповідно до ч. 1 ст. 20; ч. 3 ст. 26, ч. 6 ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»), що тотожно з прийняттям на військову службу та її припиненням стосовно чоловіків.

Але, на відміну від чоловіків, жінок відносять до другої категорії запасу Збройних Сил України (далі – ЗСУ), встановлюючи граничний вік перебування у ньому у 50 років (для чоловіків – 60), звільняючи їх від проходження зборів.

З огляду на вищесказане, складається враження повної гендерної рівності та захисту жінок, адже їм надаються деякі пільги під час несення військової служби. Але на практиці загальні положення, що прописані на законодавчому рівні, не дають можливості врегулювати окремі аспекти залучення жінок до чоловічої справи.

Багато жінок, що беруть участь в АТО на сході країни, зазначають, що виконують обов'язки, безпосередньо пов'язані з веденням бойових дій (розвідниці, снайпери тощо), проте в офіційних документах вони числяться як банщиці, кухарки та ін., оскільки штатний розклад не передбачає можливості перебування жінок на таких посадах. Внаслідок такої ситуації жінки не можуть отримати статус учасниці антитерористичної операції та захистити свої права нарівні з чоловіками [3].

Чоловіки не бажають займати низькооплачувані посади, жадаючи більш небезпечних професій в зоні АТО, що оцінюються вищим грошовим еквівалентом, тому такі посади займають жінки. Робочі місця, які можуть отримати особи жіночої статі, є досить фемінізовані, зокрема це робота у якості медперсоналу, у службі зв'язку, паперова робота у штабі, тобто недостатньо визнані професії військової справи.

Жінки, що несуть військову службу, постійно стикаються з унеможливленням прийняття рішень щодо військових підрозділів. Це супроводжується застарілим світоглядом, що жінки тендітні, слабкі, їхня доля – прибирати, готувати та народжувати дітей, їм немає місця в армії, їхня доля – чекати бійців вдома. Тому жіноча половина бійців стикається з дискримінацією у лавах армійців, із осудом та несерйозним сприйняттям їхньої бойової готовності захищати Батьківщину, з неможливістю їх офіційного працевлаштування, що провокується вже не з боку бійців, а з боку Міністерства оборони України. У штабі АТО та ЗСУ визнають, що жінки-військовослужбовці не можуть займати ті чи інші професії, що вимагають фізичної підготовки, сили, витривалості тощо. Крім цього, це не закріплено законодавчо. Міністерства не приховують факт дискримінації з боку державних органів, не визнають гендеризації і твердо переконані, що війна – це не жіноча справа.

Проте не тільки у керівних органах, а й у зоні АТО бійці вважають, що жінки мають виконувати другорядну функцію, що саме жінки виконують допоміжну роль для могутніх чоловіків-воїнів і, перебуваючи в зоні АТО, вони повинні повністю підкорюватися та завжди бути в тіні блиску чоловічих перемог.

Жінки, що несуть військову службу, називають себе «Невидимий батальйон» у сенсі непомітності їхньої участі та ігнорування їхнього вкладу у військову справу. ЗМІ повсякчасно транслюють події АТО з погляду чоловіків і для чоловіків. Інтерв'ю, зазвичай, надають лише чоловіки, а особи жіночої статі не висвітлюються навіть на фоні. Публікації списків героїв АТО здебільшого звеличують чоловіків, замовчуючи наявність жінок у зоні проведення бойових дій.

Також наявна проблема визнання жінок повноцінним елементом складу війська. Зокрема, піксельна форма, яка офіційно затверджена для бійців, є суто чоловічою, тобто навіть не унісекс. Жіноча та чоловіча статура значно відрізняється. Жінкам не завжди підходить чоловічий одяг, особливо берці, кітеля, штани, долаючи незручності, вони або власноруч змінюють одяг, або продовжують носити форму. Крім цього, для жінок важливо дотримуватися особистої гігієни, проте весь реманент розрахований на встановлення зручностей для чоловіків, які більш невибагливі до цього, тому із засобами гігієни виникає постійний дефіцит. Також жіночий організм потребує додаткового медичного обслуговування

та медикаментів, якого не вистачає не тільки для жінок, а й для поранених бійців, тому жіноча стаття постійно зазнає утисків у цьому плані.

Висновки. Архаїчні погляди на статус жінок, яких вважають слабкими, тендітними, пристосованими лише до народження дітей та домогосподарства, із плином часу почали відходити на задній план. Все більше й більше жінок демонструють свою здатність до виконання суто «чоловічої справи», посідають керівні посади, беруть участь у громадському і політичному житті, беруть участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Проте на сьогодні ще залишилися професії, у яких участь жінок вважається катастрофічною, недоречною, зайвою, непотрібною, неможливою. Одна з таких професій – військовий. В Україні, в умовах АТО, жінки-військові почали активно долучатися до військової справи, однак застарілий світогляд це унеможливило.

По-перше, законодавство ще не готове до визнання осіб жіночої статі повноцінним елементом військової справи. Звичайно, закони деякою мірою захищають жінок, наприклад, встановлюють скорочений вік перебування жінок у запасі та дозвіл на уникнення військових зборів, але обмежує у можливості зайняття окремих посад, отримання військових звань. У штабі АТО та ЗСУ визнають, що жінки-військовослужбовці не можуть займати ті чи інші професії, що вимагають фізичної підготовки, сили, витривалості тощо, хоча жінки виконують свої обов'язки нарівні з чоловіками, будучи неофіційно працевлаштованими і не отримуючи відповідного посвідчення учасника бойових дій та пільги.

По-друге, свідомість громадян не в змозі прийняти думку, що жінка може бути суб'єктом здійснення військової справи. Жінки стикаються з рядом проблем у здійсненні військового обов'язку. Робочі місця, які можуть отримати особи жіночої статі, є досить фемінізовані, зокрема це робота у якості медперсоналу, у службі зв'язку, паперова робота у штабі, тобто недостатньо визнані професії військової справи. Бійці переконані, що жінки мають виконувати другорядну та допоміжну функцію, а ЗМІ постійно транслюють події АТО з погляду чоловіків і для чоловіків. Також наявна проблема визнання жінок повноцінним елементом складу війська. Зокрема, піксельна форма, офіційно затверджена для бійців, є суто чоловічою, відсутні потрібні засоби гігієни, медикаменти, належне медичне обслуговування, що завдає жінкам багато незручностей.

Отже, на підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що жінки становлять повноцінну частину армії, однак їхню роль не визнає ані держава, ані ЗМІ, ані самі бійці. Жінки так і зостаються «Невидимим батальйоном», будучи для чоловіків лише фоновим явищем, постійно стикаючись із утисками та дискримінацією.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Ковбаса Ю.В., Наливайко Л.Р. Поняття гендерної рівності. Актуальні проблеми державотворення, протворення та правозастосування: матеріали наук. семінару (Дніпро, 09 грудня 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ОТД, 2017. С. 233–236.
3. Верещак Т., Кілеосар К., Слободянюк О., Ковальова О. Гендерні стереотипи на заваді становлення гендерної рівності в Україні. Актуальні проблеми державотворення, протворення та правозастосування: матеріали наук. Семінару (Дніпро, 09 грудня 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ОТД, 2017. С. 402–419.
4. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-ХІІ. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>.
5. Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних: Постанова Кабінету Міністрів України від 07 грудня 2016 р. № 921 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/921-2016-%D0%BF>.

